

نقش وسایل ارتباط جمعی و تنظیم خانواده

مسئله تنظیم خانواده و جلوگیری از ازدیاد جمعیت آنگونه که شاید و باید در ایران حل نشده. بهترین گواه، این حقیقت است که در مدتی کمتر از بیست سال تعداد جمعیت از سی میلیون به شصت میلیون نفر در سال ۱۳۷۲ بالغ گردید. و چون در مملکت ما وزارت بهداشت مأمور انجام امور مربوطه است لذا در همان گام اول به این نتیجه می‌رسیم که وزارت بهداشت و درمان در مأموریت خود شکست خورده است.

اما چون عنوان مطلب ما «تنظیم خانواده و نقش وسائل ارتباط جمعی» است از توضیح درباره علل عدم توفیق وزارت خانه مزبور امتناع می‌ورزیم و به وسایل ارتباط جمعی می‌پردازیم. زمانی بود که روزنامه بیشتر نقش معلم را بازی می‌کرد. به علت قلت تیراژ و کمبود افراد باسواد، اغلب در قهوه‌خانه‌ها خوانده می‌شد. شنوندگان بی‌سواد استفاده می‌کردند و چون خبر در آن دوران نقش امروز را بازی نمی‌کرد مشتری‌های قهوه‌خانه و با مجامع مشابه آن به مقالات و مندرجات مطبوعات توجه داشتند و در لابلای آنها به مطالب اخلاقی علاقه خاص نشان می‌دادند. با پیشرفت علوم و تکنولوژی، روزنامه که زمانی یکه‌تاز بود رقبایی چون رادیو، سینما و تلویزیون یافت. دوران رقابت اولیه این‌ها که امروز «وسایل ارتباط جمعی» عنوان می‌شوند دیری

۱. امیر مسعود برزین، محقق و نویسنده و مترجم تاکنون بیش از چهل اثر در زمینه‌های گوناگون به رشته تحریر درآورده است. از جمله این آثار سیری در مطبوعات ایران، مطبوعات ایران (۱۳۴۳/۵۳)، فرهنگ اصطلاحات روزنامه‌نگاری و شناسنامه مطبوعات ایران می‌باشند.

نپایید، رفته رفته ناخودآگاه بهم نزدیک شدند و قدرتی عظیم و کم معارض از جمع آنها به وجود آمد. وسایل ارتباط جمعی در دنیای کنونی ما به صورت واحدی وسیع درآمده‌اند که هم از دولت‌ها و حکومتها باک ندارند و هم دولت‌ها توان مبارزه مداوم علیه آنها را، مگر در کشورهای عقب‌افتاده با سیستم دیکتاتوری حکومت که کل اجزاء وسایل ارتباط جمعی یا در دست دولت است و یا تابع مستقیم و غیر مستقیم آن.

از این روست که دولت‌ها در صورت تمایل می‌توانند از وسایل ارتباط جمعی در پیشبرد برنامه‌های خود جهت اداره مملکت و رهنمود مردم در طرق و عناوین مورد علاقه خویش استفاده کنند.

یکی از این عنوان‌ها مسئله تنظیم خانواده به منظور جلوگیری از ازدیاد جمعیت است، هم در یک کشور خاص و هم در سطح جهان.

جمعیت ایران بعد از تحقق انقلاب اسلامی در طول مدتی کوتاه به طور بی‌سابقه‌ای افزایش یافت به طوری که مقامات بالا در پاییز سال ۱۳۷۲ آن را حدود ۶۰ میلیون نفر اعلام داشتند.

چندین سال بعد از انقلاب و بلافاصله پس از پایان جنگ تحمیلی، دولت متوجه خطر بی‌رویه ازدیاد جمعیت شد و به صور مختلف از جمله استفاده از وسایل ارتباط جمعی به مبارزه وسیع‌تر برخاست. در نتیجه سقط جنین که زمانی تا حد گناه تلقی می‌شد نادیده انگاشته شد. آموزش بانوان جوان برای آشنایی به روش‌های مختلف جلوگیری از بارداری و استفاده از ابزار و قرص‌های مربوط و راه‌های دیگری که توسط مقامات بهداشت سازمان ملل متحد طرف امتحان قرار گرفته بود سرعت گرفت. وزارت بهداشت به سبب طبیعت کارش باید نقش مرکزی را بازی می‌کرد ولی چون نتوانست کاری انجام دهد دولت مطبوعات و رادیو تلویزیون را به کار دعوت کرد.

از این سه عامل رادیو را چه در تنظیم برنامه‌های مربوط و چه در پوشش وسیع‌تر باید در درجه اول قرار دهیم. این وسیله ارتباط جمعی سوا از انعکاس سخنرانی‌های سمینارها و کنگره‌ها، آموزش‌های لازم را توسط پزشکان مدعو در برنامه‌های گونه‌گون خود چون خانه و خانواده، زن و زندگی، دنیای علم و بهداشت و نظایر آن به موقع به اجرا گذارده، و مهمتر آن که برنامه‌هایش جنبه موقت نداشته و به نحوی از انحاء پیگیر و مداوم بوده است.

همه گیر بودن رادیو ایران در مسئله تنظیم خانواده حائز اهمیت بسیار است. رادیو مشکل روزنامه و تلویزیون را ندارد. چون تعداد بیسوادان ما زیاد است لذا روزنامه را نمی‌خوانند و چه بسا در نقاط دورافتاده مردم رنگ روزنامه را ندیده‌اند. و از طرفی چون تلویزیون گران است و سراسر مملکت را نیز پوشش نمی‌دهد، همه خانواده‌ها بخصوص در دهات و شهرهای کوچک دستگامی ندارند تا از طریق تماشای تصاویر و شنیدن کلام برنامه از آن استفاده نمایند. از این رو رادیو نقش اول را دارد و همانطور که گفته شد رادیو ایران با برنامه‌های متنوع نقش اساسی را تاکنون خوب بازی کرده است.

توجه مطبوعات ما - به استثناء مجلات انگشت‌شمار ویژه بانوان - به مسئله تنظیم خانواده

فصلی است و چون این امر نیز همانند بسیاری مطالب دیگر در طول سال «هفته مخصوص» خود را دارد لذا روزنامه‌های خیری و هفته‌نامه‌ها و مجلات هفتگی و ماهانه حول و حوش هفته تنظیم خانواده به چاپ مقالات و تصاویر و آمار می‌پردازند و همین که هفته سپری شد موضوع فراموش می‌شود تا سال دیگر.

نشریات ویژه بانوان متشکل از چند مجله محدود ماهانه کمتر در دسترس آنهایی قرار می‌گیرد که لازم دارند. دو مشکل این امر یکی بیسوادی است و دیگری عدم توانایی خرید مجله ماهانه که معمولاً گران قیمت است. از طرفی، زنهایی هم که کوره‌سواد دارند قدرت درک مطالب و مندرجات این گونه مقالات را ندارند، چرا که نویسندگان و مترجم‌ها در کار خود قوی‌اند و ناخودآگاه اعتنایی به سهل‌نویسی و یاروان‌نویسی ندارند.

در جمع مطبوعات، نشریات فکاهی به مسئله تنظیم خانواده توجهی گذرا دارند و ما به ذکر کاریکاتوری نمونه از مجله گل آقا بسنده می‌کنیم.

هفته‌نامه فکاهی «گل آقا» چاپ تهران در شماره سی و سوم، سال چهارم، به تاریخ پنجشنبه ۲۷ آبان ۱۳۷۲ ش. این کاریکاتور را زیر عنوان «در حاشیه مسأله تنظیم خانواده» به چاپ رسانده است. در تصویر فوق وزیر بهداشت و درمان را می‌بینیم که دارد مدالی به گردن آغا محمدخان قاجار [که خواجه بود و فرزند نداشت] به عنوان سپاس از مساعی او در تنظیم خانواده، و «کم‌هی اولاد می‌آویزد».

زیر کاریکاتور دو کلمه «بدون شرح» دیده می‌شود و طرح واقعاً به حدی روشن و بیانگر و استادانه کشیده شده است که توضیحی هم لازم ندارد.

در هفته تنظیم خانواده از آگهی‌های بزرگ در خیابان‌ها و همچنین نصب پوستر چه در معابر و چه دکانها و در بعضی از ادارات دولتی در تهران و شهرهای بزرگ استفاده می‌شود. نویسنده این مقاله کمتر اثری از این پوسترها که دولتی توزیع و نصب می‌گردد در دهات مشاهده نموده است. به نظر یکی از مسئولان تنظیم خانواده «دهاتی‌ها معنی تصویر پوستر را درک نمی‌کنند».

به عقیده اینجناب اگر چنین چیزی هم وجود داشته باشد عیب اصلی از عدم توانایی روستایی در فهم موضوع نیست، بلکه عیب از خود پوستر است که خوب و درست طرح نشده تا پیام را برساند. پوسترهای شایان توجه و مؤثر است که بدون شرح و توضیح کتبی خود را نشان دهد و به هر فرد - حتی بیسواد - بفهماند که برای منظور خاص چه باید بکند یا چه باید نکند.

از طرفی، زبان تبلیغات بخصوص برای مسئله تنظیم خانواده باید بسیار روان و ساده باشد. وجود لغات و موضوعات به اصطلاح «قلمبه» در مطالب سخنرانان، نویسندگان و به ویژه تنظیم‌کنندگان خبر مانع از درک شنونده و خواننده است. از این رو ارتباط لازم و منظور بین طرفین حاصل نمی‌شود.

چنین مطلب مهمی را بالاخص پزشک‌ها باید ساده بیان نمایند و اگر یک واژه خارجی را به اجبار به کار ببرند باید به تشریح آن هم بپردازند.

در این زمینه مفید آن است که سخنرانان در جلسات بانوان، زن باشند. به کلامی دیگر بانوان پزشک و سخنران راحت‌تر می‌توانند حرف خود را به یک مجمع متشکل از زنان بزنند، موضوع را بشکافند و آنچه را لازم است تشریح نمایند.

علیهذا در امر زبان تبلیغات مسئله تنظیم خانواده دو نکته را همیشه مدنظر قرار دهیم. یک آن که کلام هرچه بیشتر ساده و روان باشد، و دو، آن که سخنران برای آقایان مرد باشد و برای بانوان از جنس خودشان تا به قول معروف ناطق در بیان کلام بی‌رو دروایی خویش، دچار محذور نگردد.

مسئله تنظیم خانواده، چون بسیاری از مسائل عمومی دیگر دارای شعارهای ویژه خود است. این شعارها با عبارات مختلف و از طرف مؤسسات دولتی و بعضی از واحدهای غیردولتی، هم روی دیوار دیده می‌شود و هم روی تابلو، اعم از آنهایی که بر دیوار نصب شده و یا آنهایی که با پایه‌های نسبتاً بلند در نقاط قابل ملاحظه در جاده‌های بین شهری و اکثراً نزدیک به پمپ‌های بنزین به چشم می‌خورند.

چنین شعارهایی در هفته تنظیم خانواده در مطبوعات هم دیده می‌شود که جنبه رپورتاژ آگهی کوتاه دارد تا گامی از طرف روزنامه. بعضی از شعارها از این قرارند:

- آسایش خاطر با فرزند کمتر.

- زیاد شدن بی‌رویه جمعیت یک مشکل اجتماعی جامعه است.

- فرزند کمتر، زندگی بهتر (بیشتر از رادیو).
- فرزند کمتر، زندگی سالم‌تر و خوشبخت‌تر.
- فرزند کمتر، زندگی بهتر (چاپ شده روی دستمال کاغذی و حوله مخصوص آشپزخانه.
- ابتکار کارخانه نساجی مازندران).

چنان که گفته شد برنامه تنظیم خانواده برعهده وزارت بهداشت و درمان است که معمولاً سالی یک بار کنفرانس، سمینار و یا کنگره‌ای برای بهداشت و تنظیم اولاد و کنترل جمعیت برگزار می‌نماید. گفته می‌شود شهرداری تهران و یا مؤسسه‌ای نظیر آن بودجه چنین فعالیتی را تأمین می‌کند. جنبه‌های علمی و تحقیقی آن با یونیسف و صندوق جمعیت ملل متحد است. نقش وزارتخانه مزبور هماهنگ کردن کار و برگزاری میهمانی‌هاست. از قرار، به دستور مدیرکل تنظیم خانواده مطالب و آمار حاصله از این گونه سمینارها «محرمانه» تلقی می‌شود و جناب مدیرکل حتی از پذیرفتن استادان و دانشجویانی که در امر تنظیم خانواده مطالعه می‌کنند و رساله و کتاب می‌نویسند امتناع می‌ورزد.

برای تنظیم و تکمیل این مقاله با چندین نفر در سنین مختلف، تحصیلات مختلف و طبقات مختلف مصاحبه‌های کوتاهی به عمل آمد که جواب‌ها به شرح زیر خلاصه شدنی است:

- مبارزه علیه افزایش جمعیت در مملکت ما صحیح و همه گیر نیست.
- گفتار و عمل در این امر برای مخاطبان رسا نیست.
- فقط زنان نباید مخاطب باشند.
- با ازدیاد سریع جمعیت و روش کنونی، آینده روشنی برای مملکت دیده نمی‌شود.
- چرا ممالک پیشرفته به ممالک عقب افتاده در این راه یاری نمی‌دهند؟
- با توسعه کشاورزی افزایش جمعیت اشکالی ندارد.
- ممالک شرقی افزایش جمعیت را زیر کنترل دارند.
- علیه زیاد بچه دار شدن مبارزه ذهنی هم لازم است.
- این مبارزه را همه کشورها باید توأمان اجراء کنند.
- هر زن و شوهری باید آزاد باشند هر چند بچه که می‌خواهند به خانواده خود بیفزایند!
- چیزی نمانده جمعیت آن قدر زیاد شود که مردم همدیگر را بخورند.
- و اینک قسمت‌هایی از متن مصاحبه‌ای انفرادی از نظر تان می‌گذرد:
- خانم عصمت م. (۸۰ ساله) «جمعیت بی‌جهت دارد بیش از اندازه زیاد می‌شود. دولت هم نتوانسته جلوی آن را بگیرد. پیگیری برای مبارزه علیه ازدیاد جمعیت در مملکت ما کامل و صحیح نیست.»

بانو مهین غ. (۵۵ ساله) «عیب کار در این است زنانی که بیش از دیگران بچه می‌آورند در حدی نیستند که از اندرزه‌های رادیو ایران و یا مندرجات مطبوعات استفاده کنند. گروهی از آنها که در

دهات زندگی می‌کنند حتی رادیو هم گوش نمی‌دهند. این طور که می‌شنویم گروه‌های مأمور برای آشنا ساختن زنان با روش‌های جلوگیری از حاملگی آن قدر کم و محدود است که فعالیت‌شان در سطح کشور بسیار ناچیز است و اثر چندانی در کل برنامه ندارد.»

خانم ناهید الف (۵۰ ساله) «آشنا ساختن فقط زنان با راه و رسم جلوگیری از ازدیاد فرزند کافی نیست. باید برای مردها هم کلاس‌هایی ترتیب داده شود و آنها را نه فقط از عیوب تعدد اولاد آگاه ساخت بلکه جنبه‌های پزشکی را هم ارائه داد.»

آقای احمد م. (۴۰ ساله) «اگر امروز نتوانیم از ازدیاد جمعیت ممانعت به عمل آوریم قدر مسلم آن که بیست سال دیگر مملکت اگر با قحطی و سختی معیشت مواجه نگردد با مشکلات فراوانی روبرو خواهد شد و به این ترتیب ما - فرزندان این نسل - برای خود ناله و نفرین خریدیم.»
دوشیزه ژاله ل. (۱۷ ساله) «من از اصل موضوع آگاه نیستم ولی در مجلات می‌خوانم که جمعیت جهان روز به روز افزایش پیدا می‌کند و از قرار این زیاد شدن در دو قاره افریقا و آسیا بیشتر است. گاه در تلویزیون تصاویر کودکانی را در افریقا می‌بینم که از گرسنگی دارند می‌میرند. این دولت‌های پولدار اروپایی و امریکایی چرا به جای جنگ و خونریزی برای کمک به این بچه‌ها سرمایه‌گذاری نمی‌کنند؟»

آقای داریوش ج. (۱۹ ساله) «من عقیده دارم نباید با بچه‌دار شدن مبارزه کرد. باید گذاشت هرکس هرچند اولاد که می‌خواهد داشته باشد. ولی در عوض دولت کشاورزان را به توسعه کار کشاورزی تشویق نماید و به آنها وام بدهد که هرچه بیشتر محصول تهیه کنند تا مملکت دچار قحطی نشود.»

خانم فروغ م. (۳۵ ساله) «با افزایش بی‌حساب کنونی جمعیت بشر به مرحله بحرانی و انفجار نزدیک می‌شود. عیب اینجاست که ملل متمدن و بزرگ برنامه کمتر بچه‌دار شدن را اجراء کرده‌اند و این طور که می‌گویند گویا در سوئد حتی به منهای صفر هم رسیده‌اند. در حالی که این ملت‌های عقب‌افتاده، فقیر و بی‌سواد هستند که ناخودآگاه بچه می‌سازند و روی عقاید خرافاتی و نادرست خویش به حرف آنها می‌خواهند هدایت‌شان کنند و راه‌های پزشکی و صحیح جلوگیری را می‌آموزند اعتناء ندارند. کشور ما هم با مشکلات بزرگ و کثیری در این راه روبرو است.»

آقای پرویز د. (۲۹ ساله) «از زمان تحصیل در دوره دبیرستان می‌شنیدم که جمعیت دنیا دارد خیلی زیاد می‌شود. مال ما هم دارد زیاد می‌شود. بعضی از کشورها به مبارزه پرداخته و نتیجه هم گرفته‌اند. یعنی یا به یک و دو فرزند قناعت کرده‌اند و یا بعضی‌ها بچه درست نکرده‌اند. در عوض بچه سرراهی پذیرفته و یا از پرورشگاه‌های شهرداری‌ها گرفته و به نام خود کرده‌اند.»

«ولی بیشتر ممالک بخصوص در آسیا نتوانسته‌اند برنامه‌ای را در این راه به درستی انجام دهند. راه مبارزه و اجراء این برنامه ذهنی است. یعنی ذهن زن و مرد را باید نسبت به عواقب وخیم ازدیاد جمعیت آشنا ساخت. مسئله فقط غذا رساندن به بچه نیست. مسئله بهداشت اوست. مسئله

تحصیلات اوست، مسئله سکونت و مسکن اوست، مسئله کار و اشتغال اوست. و ده‌ها مشکل دیگر. این است که پدران و مادران بخصوص روستاییان و بی‌سوادان باید بیاموزند و نسبت به آنها روشن شوند.

«چنین اقدام بسیار مهمی با چند آگهی و پوستر و تابلوی اعلانات در معابر و مراکز عمومی حل نمی‌شود.»

آقای حسن ج (۳۴ ساله) «برای جلوگیری از ازدیاد جمعیت بعضی از کشورها برنامه‌ای وسیع و متنوع اجراء کرده‌اند. شنیدم چندسال پیش در هندوستان در مقابل جوایز مختلف از جمله رادیو به مردها حتی پیشنهاد اخته‌شدن دادند و باین که تاحدی در سطح وسیع عمل شد ولی نتیجه‌بخش نبود زیرا هند یکی از ممالکی است که طی چهل سال اخیر بیش از چهارصد میلیون نفر به جمعیت آن افزوده شده.

«مبارزه به منظور جلوگیری از ازدیاد جمعیت باید بین همه کشورها، همه گیر انجام شود و دولت‌هایی که مسامحه می‌کنند از طرف مجامع بین‌المللی مطرود شناخته شوند.»

دوشیزه فرشته الف (۱۸ ساله) «من بچه خیلی دوست دارم. وقتی هم ازدواج کردم سعی خواهم کرد یک سال در میان یک بچه بزرایم. به من چه این دوا و آن شیرخشک وجود ندارد. وظیفه دولت است که این لوازم را تهیه کند و در دسترس مردم و امثال من بگذارد. من بچه خیلی دوست دارم.»

دوشیزه نفیسه ن. (۲۰ ساله) «اگر بمب اتمی هم فرود نیاید حتم داشته باشید که زیادی جمعیت جهان ما را از بین خواهد برد و روزی می‌رسد که مردم از گرسنگی و بدبختی یکدیگر را بخورند!»

«برای پرهیز از فرا رسیدن چنان سرنوشتی به عقیده من که شدیداً مخالف با بچه‌دار شدن هستم باید همه زن‌ها را عمل جراحی کرد، رحم آنها را بیرون کشید و مردها را عقیم نمود! فقط این برنامه که باید به دست یک دستگاه جهانی و بین‌المللی اجراء شود می‌تواند عملاً از ازدیاد جمعیت و سرنوشت شوم آینده جلوگیری کند.»